

maketo mesta iz leta 1516, najzgodnejšo upodobitvijo katerega od naših mest sploh. Svoje mesto imajo poleg tega zaznamovanja "posebnih" dogodkov različne teže in odmevnosti: od zidave Pionirskega mostu na Ptujju med prvo svetovno vojno, do votivne slike škofjeloškega požara konec 17. stoletja in nepogrešljivega ljubljanskega velikonočnega potresa leta 1895. Glede na to, da srečamo tudi bližnje upodobitve posameznih objektov (npr. Orfejevega spomenika na Ptujju), pa kaže pripomniti, da bi bilo lahko več prostora odmerjenega ljudem, saj te v prvem planu v celoti pogrešamo.

Tudi ob ta hip razmeroma dobri ponudbi promocijskih knjig o naših mestih pričujoča razstava, predstavljena v reprezentativni knjižni obliki, že zaradi pristopa upravičuje svoje poslanstvo. Tem bolj bi si zato želeli, da bi se v kmalu razširila na prikaz vseh zgodovinskih mest slovenskega prostora, s čimer bi domača in tuja javnost dobili prvo zaokroženo delo te vrste.

Boris Golec

Dr. Fran Viljem Lipič, Osnovne značilnosti DIPSOBIOSTATIKE (Grundzuge zur Dipsobiostatik), oziroma predstavitev posledic zlorabe alkohola, Ljubljana 1834. Prevod, spremne študije in ponatis izvornika (urednica Zvonka Zupanec Slavec, prevajalka Marjeta Oblak). Založba ZRC SAZU : Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, Ljubljana 2005, 420 strani

Leta 2003 sta pri Znanstvenem društvu za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije izšla prevod knjige z uvodnimi študijami in faksimile Topografija c.-kr. Deželnega mesta Ljubljane ljubljanskega zdravnika profesorja dr. Frana Viljema Lipiča. Druga prevedena knjiga istega avtorja Grundzuge zur Dipsobiostatik (Osnovne značilnosti DIPSOBIOSTATIKE) je bila predstavljena javnosti letos maja v okviru 8. Pinterjevih dni "Znanstveni pogled na rabo in zlorabo alkohola". Knjigo prav tako kot prvo bogatijo zanimive znanstvene študije in ponatis izvornika. Pobudnica in urednica obeh vnovič izdanih in prevedenih knjig je Zvonka Zupanec Slavec. Skupaj s prevajalko Marjeto Oblak sta s prevodom in izdajo faksimilov starih pozabljenih in prezrtih knjig obudili iz pozabe knjigi, ki sta bili dostopni le izbrancem, in ju približali slovenski javnosti. Z natančno izbranim sodobnim izrazoslovjem in občutkom za jezik se je Marjeta Oblak znova izkazala kot izvrstna prevajalka. Iz uvodnih besed urednice Zvonke Zupanec Slavec izvemo, da je v pripravi za tisk tudi tretja Lipičeva knjiga, ki ima naslov Bolezni Ljubljančanov in je v nasprotju s prvima dvema napisana v latinščini. Izšla je dve leti po njegovem odhodu iz Ljubljane v Padovi. V njej je opisal medicinsko najzanimivejše bolnike iz svoje prakse.

Vse tri Lipičeve knjige so vezane na Ljubljano. Z

njimi nam je zapustil bogato kulturno, predvsem pa medicinsko dediščino prve polovice 19. stoletja. V prvi knjigi je popisal vso takratno naravoslovno, družboslovno in zdravstveno stvarnost Ljubljane. V drugi, ki velja za prvo znanstveno protialkoholno razpravo v svetovni literaturi, je znanstvenoraziskovalno preučil alkoholizem. Lipič se je izkazal ne le z natančnim in vestnim opisovanjem zdravstvenega stanja alkoholikov, ampak tudi kot strokovnjak za javno zdravstvo.

V prostor in čas Lipičevo delo umeščajo zanimive uvodne študije. Razprava Zvonke Zupanec Slavec o Lipičevem protialkoholnem prvencu je uvod v ostale spremne študije. Naslednji njen prispevek o *Alkoholizmu kot družbeni in zdravstveni nadlogi od starih civilizacij do sedanosti* je zanimiv prikaz kulture pitja alkoholnih pijač skozi čas in odnosa različnih verstev do alkohola. Avtorica je posvetila precej pozornosti zgodovinskemu pregledu protialkoholnega gibanja na Kranjskem. Gibanju se je na prelomu devetnajstega in dvajsetega stoletja pridružilo tudi društvo zdravnikov. Skupaj s Slovensko protialkoholno zvezo so poskušali vplivati na deželno vlado, da bi sprejela ustrezno zakonodajo.

Zdenka Čebašek-Travnik je v študiji *Kaj je dr. Lipič vedel o alkoholni politiki že pred 170 leti* strokovno ovrednotila Lipičevo znanje o alkoholni odvisnosti v času nastanka knjige in njegovo primerjavo s sedanjim časom. Sledita dva tuja prispevka Petra Andersona in Heinza-Eberharda Gabriela. Prvi proučuje možnosti preprečevanja zasvojenosti s pomočjo zdravnikov splošne prakse. Heinz-Eberhard Gabriel pa namenja v referatu *Rudolf Wlassak in VIII. Mednarodni kongres proti alkoholizmu na Dunaju 1901* pozornost avstrijskemu protialkoholnemu boju iz začetkov 20. stoletja in dunajskemu psihiatru alkoholologu Rudolfu Wlassaku, ki je bil organizator kongresa in leta 1919 ustanovni direktor "sanatorija za pijance" v Dunajski zdravstveni in negovalni ustanovi za duševne in živčne bolnike.

Marijan M. Klemenčič obravnava v prispevku *Vinogradništvo na Slovenskem v prvi polovici 19. stoletja različne zgodovinske, gospodarsko-družbene in kulturne razmere*, opisuje vinogradništvo in njegov vpliv na alkoholizem. Slovenijo uvršča med najbolj vinogradniške Evropske države takoj za Portugalsko in Italijo. Meni, da v Sloveniji v primerjavi z drugimi vinorodnimi deželami ni idealnih pogojev za gojenje trte, ker je premalo sonca in preveč dežja. Razčlenjena pokrajina pa ne omogoča plantažnega kmetijstva. V članku so opisane vinogradniške razmere v Lipičevem času, ko je prevladoval ekstenzivni način obdelave in je bil pridelek več ali manj odvisen od "nebeških sil". Vino je bilo v veliki meri "opij" za vinogradniški proletariat in male posestnike, ki so si z njim lajšali življenjsko bedo. Vino je bila edina dostopna pijača, ki je ustrezala težkemu fizičnemu delu kmetov in vinogradnikov.

V Lipičevi prevedeni izdaji Topografije smo zasledili, da se je Fran Viljem Lipič rodil v Novi Vesi na današnjem Slovaškem kot potomec beneško-kotorske

patricijske in madžarske plemiške družine. V drugi prevedeni knjigi Dipsobiostatika pa v obsežni študiji *Rodovniški pregled Lipičevih prednikov in potomcev* Pavel Čech poda nova spoznanja o Lipičevih prednikih. Lipiči so se zaradi političnih razlogov v 16. stoletju umaknili iz Boke Kotorske. Najbolj znana veja se je naselila na Madžarskem. Za drugo vejo rodbine pa so do nedavna obstajale le domneve. Raziskovalci so s pomočjo danes živečih Lipičev v Münchnu prišli do zanimivega odkritja, da se je druga veja Lipičev neka-ko v 18. stoletju naselila v Kropi in kasneje še v Ljubljani, kjer se je leta 1761 kot štirinajsti otrok rodil Jožef – oče Filipa Viljema Lipiča. Njegova življenjska pot ga je kot zdravnika zanesla na Slovaško, kjer si je ustvaril družino. Tam se je rodil tudi Fran Viljem, ki je po končanem študiju medicine leta 1823 prišel službovat v rojstni kraj svojega očeta, kjer si je ustvaril družino. Fran Viljem Lipič (1799–1845) se je zapisal med pomembne srednjeevropske zdravnike svoje dobe. Od mestnega zdravnika v Ljubljani (1823–1834) je napredoval v predstojnika interne klinike na padovski (1834–1841) in dunajski medicinski fakulteti (1841–1845) ter veliko prispeval k zdravstvenemu napredku tedanje dobe.

Fran Viljem Lipič velja za enega najpomembnejših zdravnikov slovenskega rodu. V 11-letnem delovanju v Ljubljani je temeljito spoznal življenjske in zdravstvene razmere prebivalstva. V deželni glavni mestu je že po službeni dolžnosti kot zdravnik mestnih revežev prihajal v stik z njimi. Med njimi je bilo veliko alkoholikov in prav njihove življenjske razmere, navade in razvade ter usode so ga pritegnile, da je naredil raziskavo, ki jo je objavil v knjižni obliki leta 1834.

V štiri leta trajajoči klinični raziskavi je spremljal življenjske navade alkoholikov. V letih 1828 do 1831 je med svojimi varovanci izbral 200 alkoholikov. Oblikoval je dve skupini po 100 pacientov in jih sistematično spremljal po izbranih parametrih. Obravnaval jih je po spolu, starosti, stanu, poklicu, temperamentu, stopnji in vrsti odvisnosti, boleznih ter primerjal dobljene rezultate. Prvo skupino je obravnaval dve leti, drugo pa naslednji dve. Opravil je izjemno obsežno klinično študijo, preučeval obolevnost in smrtnost alkoholikov ter rodnost v njihovih družinah. Spremljal je epidemiologijo alkoholizma, postavil lastno klasifikacijo zanj in izsledke študije skrbno statistično obdelal. Izsledki so pokazali porazne zdravstvene, socialne, ekonomske in druge posledice.

Vsebinsko je raziskavo razdelil na dva dela: v prvem je navedel podatke, v drugem pa sklepe.

V medicinskem delu je pisal o epidemični konstituciji v posameznih letnih časih, ki naj bi vplivala na njegove paciente. Opisal je njihove bolezni in vzroke za smrt. Posebna poglavja je namenil pijači kot razlogu za odvisnost od alkohola, njegovim posledicam in uspešnosti zdravljenja.

V sklepnem delu razprave je sistematično popisal demografsko stanje, razložil vpliv odvisnosti od alkohola na prebivalstvo in njihovo življenjsko dobo. Zaključil pa je s podatki o porabi alkohola.

V raziskavi je iskal tudi vzroke in posledice prekomernega pitja. Med vzroke je pri moških uvrstil brezdelnost in osamljenost, stike z drugimi alkoholiki; pri ženskah pa jezo, užaljenost ter spolno razuzdanost. Spremenjeno alkoholikovo duševnost, razpuščenost duha, zanemarjanje moralnih načel, nezanesljivost, brezskrbnost, nepremišljenost in razsute razmere v domačem okolju je pripisal posledicam zasvojenosti z alkoholom. Spregovoril je tudi o razsežnosti alkoholizma, o propadlih družinah, o nezmožnosti alkoholika za odgovorno soustvarjanje družinskega in družbeno spodbudnega ozračja ter o nizki rodnosti v zakonskih ali nezakonskih zvezah alkoholikov. Menil je, da družba od njih nima koristi, saj so velikokrat nesposobni za delo. Navedel je zgovoren izračun, da bi Slovenci do leta 2000 izumrli, če bi za njihovo potomstvo skrbeli le alkoholiki. Z utemeljenimi primeri je poskušal dokazati, da je država zaradi alkoholikov zelo prikrajšana. Zato ne presenečajo njegovi predlogi za sodelovanje države pri omejevanju alkoholizma. Predlagal je manjšo proizvodnjo in prodajo alkoholnih pijač, višjo obdavčitev in omejeno dostopnost do njih.

Dokazal je, da alkoholiki pogosteje zbolijo in se manj uspešno zdravijo kot ostali bolniki. Statistično je predstavil škodljive posledice alkoholizma kot so telesne in duševne bolezni in višja obolevnost in smrtnost. Po njegovih podatkih je bila petina umrlih žrtev pijančevanja. Alkoholike je opredelil kot socialni, zdravstveni in ekonomski problem družbe.

Namen raziskovanja in objave izsledkov je bil nazorno in statistično predstaviti dejansko družbeno-socialno in zdravstveno stanje alkoholikov ter apelirati na najbolj vplivne ljudi, ki bi imeli moč učinkovito poseči v škodljivi način življenja. Rešitev je videl v ustanovah in zdraviliščih za alkoholike. Zapisal je, da alkoholikom, podobno kot duševnim bolnikom, *pritičejo posebne ustanove za zdravljenje*.

V knjigi je predpostavil, da je alkoholizem bolezen, ki jo je težko zdraviti. Za zmanjšanje škodljive porabe alkohola je predlagal ukrepe, kot jih še danes predlaga Svetovna zdravstvena organizacija in jih zasledimo v sodobnih načrtih evropskih držav.

Lipičevi sklepi temeljijo na medicinskih spoznanjih ter opazovanju družbenih in gospodarskih razmer. Uvidel je brezbržnost družbe do alkoholizma in zapisal, da so *Kranjci pretirano strpni do pijančevanja*. Lipič je izhajal iz izkušenj rodne Slovaške in najverjetneje tudi budimpeštanskih ter dunajskih študijskih let, kjer alkoholizem ni bil tako razširjen.

Od izida Dipsobiostatike je minilo 170 let, a s svojo vsebino ostaja še danes aktualna. Življenjske navade Slovencev se v nekaterih pogledih v vseh teh letih niso bistveno spremenile, kar je tudi eden izmed razlogov za prevod Lipičevega dela. Alkoholizem še danes predstavlja enega najhujših družbenih in zdravstvenih problemov slovenske družbe. Želja vseh, ki so sodelovali pri izdaji knjige je, da bi prispevala k odvratanju od uporabe alkohola!

Končajmo z Lipičevimi besedami: *Vi, ki imate v rokah vaježi oblasti, naj vam žalostni podatki teh opazovanj gredo do srca! Ustavite, dokler še ni prepozno,*

velikanske korake, s katerimi omikano človeštvo hiti proti strašnemu propadu!

Aleksandra Serše

Andrej Pančur, V pričakovanju stabilnega denarnega sistema. Zgodovini.ce 1, Zgodovinsko društvo Celje, Celje 2003, 315 strani

Monografija V pričakovanju stabilnega denarnega sistema obravnava odnos ljudi v habsburški monarhiji in s tem tudi v slovenskih pokrajinah, do denarja; njegova vrednost, ponudba in oblika so se spreminjali s številnimi denarnimi reformami, uvedenimi v želji po utrditvi denarnega sistema.

Knjiga je nekoliko predelana doktorska disertacija z naslovom Monetarna politika v habsburški monarhiji in Slovenci (1848–1914) avtorja Andreja Pančurja, zaposlenega na Inštitutu za novejšo zgodovino v Ljubljani. Njegovo delovno področje so gospodarski in socialni nazori na Slovenskem v drugi polovici 19. stoletja, postavljeni v širši okvir takratnih avstrijskih in tudi svetovnih nazorov. Za bralca je seveda najzanimivejša povezava s takratno aktualno politiko na deželni, pa tudi na državni ravni.

Knjiga je izšla kot prva edicija nove knjižne zbirke Zgodovinskega društva Celje *Zgodovini.ce*, v kateri izhajajo dela mlajših raziskovalcev slovenske zgodovine, ki se nanašajo na zgodovino Celja in okolice ali pa po konceptu sodijo v kategorijo tistih z novim, svežim pristopom v slovenskem družboslovju. Urednik zbirke je Aleksander Žižek, to pa je zagotovilo, da bodo v zbirki objavljene res zanimive teme.

Monografija v slovenskem knjižnem prostoru prvič na pregleden način prikazuje monetarno in z njo povezano fiskalno politiko v habsburški monarhiji. Njena glavna novost sta celosten prikaz in analiza zapletenega odnosa ljudi do različnih vrst denarja v nestabilnem denarnem sistemu.

Habsburška monarhija je v 19. stoletju na denarnem področju doživela mnoge vzpone in padce. Zadnji cikel težav se je začel z revolucionarnim letom 1848, s katerim se tudi začenja navedeno delo. Ker je za pravilno razumevanje takratnih dogodkov nujno potrebno poznati tudi zgodovino predhodnih dogodkov, se je avtor odločil v drugem poglavju obširneje predstaviti avstrijski denarni sistem v desetletjih pred revolucijo 1848. Seznanimo se s temeljno enoto avstrijskega denarnega sistema, goldinarjem konvencijske valute, z nastankom papirnatega denarja, predstavljen je Greshamov zakon, katerega moto je: slab denar izpodriva dobrega. Zaradi tega zakona je srebrni denar vse bolj začel izginjati iz obtoka, ker so ga ljudje tezavrili, pretapljali ali odnašali v tujino. Leta 1811 je država z devalvacijo zelo zmanjšala količino denarja v obtoku. Stari papirnati denar so zamenjali za novega (novi zamenjalni bankovec) v razmerju 5 : 1. Kljub tako radikalnemu posegu je bila devalvacija re-

alno še vedno premajhna. Zaradi negotovih političnih razmer in ponovnih vojaških operacij 1813/15 je bila država prisiljena tiskati nove emisije papirnatega denarja (dunajska valuta). Ljudje so imeli slabe izkušnje s papirnatim denarjem in po avtorjevih ugotovitvah bi lahko država ponovno omogočila zaupanje v denarni sistem samo z opustitvijo dotedanjega sistema državnega papirnatega denarja in z ustanovitvijo centralne banke, ki bi bila neodvisna od države. Ustanovljena pa je bila 1816. Privilegirana avstrijska narodna banka in v predmarčni dobi se je med njo in državo razvilo prepleteno razmerje odvisnosti. Odvisnost države od posojil narodne banke se je še povečala med zunanjepolitičnimi krizami, ko so se povečali izdatki za vojsko in se je hkrati zmanjšala kreditna sposobnost države in s tem možnost za najemanje ugodnih posojil.

Poleg vojn proti Napoleonu je bilo najbolj kritično obdobje od leta 1848 do konca 60. let 19. stoletja. Vojne in revolucije so povzročile resne denarne krize. Na vse so se ljudje odzvali precej podobno: s paniko na borzi, navalni na denarne ustanove, menjavami papirnatega denarja za kovance in navsezadnje razglasitvijo nekonvertibilnosti bankovcev zaradi velikih dolgov države pri narodni banki. Manj vredni papirnati denar je iz denarnega obtoka začel izpodrivati več vredne srebrnike in kmalu še kovan drobiž. Ker je kovancev vedno bolj primanjkovalo, so se ljudje zatekali k samopomoči: bankovce za 1 gld. so pretrgali na polovico (vredna 30 kr.) ali četrtine (vredna 15 kr.). S tako ustvarjenimi bankovci ("flika") so nadomestili pomanjkanje srebrnikov za 20 kr. in 10 kr.; te je tudi država štela za zakonito plačilno sredstvo vse do leta 1854. Država pa je na težave odgovarjala z izdajanjem novih vrst kovanega in papirnatega denarja. Pri nakupu kovancev s papirnatim denarjem je bilo potrebno odšteti srebrno ažijo, ki je leta 1861 dosegla celo 52 %. Takratni finančni minister je bil prepričan, da je vrednost papirnatega denarja mogoče stabilizirati na podlagi uravnoveženega proračuna. Red v financah je pogoj za stabilnost papirnatega denarja in narobe. Oboje pa je mogoče doseči le na podlagi zaupanja v državo.

Vsaka dolgoročna denarna reforma se je morala spoprijeti s problemom odnosa med državo in narodno banko. Država je namreč z nadzornimi organi, ki jih je imenovala v vodstvo narodne banke, nad banko izvajala učinkovito kontrolo. Javnost je odločno zahtevala neodvisnost narodne banke od državne uprave, ker bi bilo le tako mogoče preprečiti, da bi banka popustila pred pritiski države in bi ta posojala papirnati denar brez zanesljivega bančnega kritja. Tako je vlada izpolnjevala finančni načrt, po katerem naj bi do leta 1866 poplačala svoje dolge pri narodni banki (zmanjšanje števila bankovcev v obtoku). Vse to je namreč vodilo v splošno gospodarsko depresijo, ki so jo poglobile še krizi tekstilne in železarske industrije ter zaporedne slabe letine.

V teh razmerah (zunanje in notranje politične krize) so si ljudje želeli čimprejšnje ureditve vseh anomalij obstoječega denarnega sistema. Ker je habsburška monarhija šele proti koncu 60. let 19. stoletja